

мр Србољуб Убипариповић, асистент
Православни богословски факултет
Катедра за Литургику
Београд

Литургички допринос протопрезвитера Божидача Мијача српској теологији у 20. веку

„...Када се сабирате сваки од вас има псалм, има поуку, има језик, има откривење, има тумачење; све нека буде за изграђивање (1 Кор 14, 26).“

Увод

Изграђивање* обиталишта Божијег у Духу (ср. Еф 2, 22) представља свештено дело које подразумева одговарајуће активно учешће у њему свакога хришћанина понаособ. Поменуто харизматско стваралаштво добија свој нарочити израз у дару умножавања речи Божије. Црква Христова, која обитава на нашим просторима, наставила је, током 20. века, свој раст у храм свети у Господу (ср. Еф 2, 21) захваљујући, између осталог, облаку скромних и неуморних богословских трудбеника. Једна од таквих личности, чија је богословска пажња била усмерена и ка темама које спадају у област литургије, био је блажене успомене протопрезвитер Божидар Мијач (1910–2000).

Сходно наведеноме, наше истраживање биће подељено у три целине. Прва целина обухватиће биографију протопрезвитера Божидача, у другој ће бити извршен преглед његове писане заоставштине која се одликује литургичком тематиком, док ће трећа целина садржати оцену литургичког доприноса српској теологији 20. века наведене личности.

1. Биографија¹

Протопрезвитер Божидар Мијач рођен је 2.12.1910. у месту Орахово (Црна Гора). Његов отац Саво је завршио Духовну академију у Кијеву као најбољи ученик у генерацији, али је до краја свога овоземаљскога живота остао у служби лаика. Још

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 149037А („Српска теологија у 20. веку — истраживачки проблеми и резултати“), који финансира Министарство науке и животне средине Републике Србије.

¹ Користимо прилику да, на овоме месту, изразимо велику благодарност потомцима протопрезвитера Мијача, сину Данилу и унуци Драгани, без чије драгоцене помоћи не бисмо били у могућности да изложимо веродостојну биографију незаборавног свештенослужитеља Цркве Христове.

као ђак ниже гимназије, Божидар је почео редовно да посећује манастир Дајбабе код Подгорице, где је, подстакнут личношћу и примером духовног живота преподобног архимандрита Симеона Поповића (1855–1941),² донео одлуку да се упише у Богословију на Цетињу, што је, напослетку, и учинио. После периода од три године и услед проблема са туберкулозом, Божидар прелази у Богословију у Рељеву (Босна и Херцеговина), коју ће завршити 1931. Рукоположен је у чин презвитера 1933. и службу парохијског свештеника почиње да савршава, најпре у Ђаковици, да би 1935. прешао у место Рабровица. Разлог поменутог преласка била је његова изразита жеља да живи у месту које би се налазило у близини железничке пруге, како би могао да путује и студира на Православном богословском факултету Универзитета у Београду. Пошто се претходно уписао на наведеном факултету 1935, основне студије је успешно окончао 1939. По завршетку Другог светског рата, упркос неповољном положају у коме се налазила наша Црква, протопрезвитер Мијач уписује 1948. Филозофски факултет у Београду, где ће дипломирати 1952. У периоду 1960–1961. остварује полугодишњи боравак на Старокатоличком богословском факултету у Берну (Швајцарска) у циљу припреме за израду докторске дисертације. После повратка у Србију, његова пријава докторске дисертације на Православном богословском факултету у Београду, а чија је тема требало да буде сагледавање улоге и значаја просветитељске мисије Доситеја Обрадовића (1742–1811),³ оцењена је као неподобна. Благодарећи посредовању блаженопочившег Епископа шабачко-ваљевског Јована Велимировића (1912–1989), вредни протопрезвитер прелази у Београд 1963. и бива постављен за парохијског свештеника при храму светог великомученика Лазара (у близини Новог гробља), све до одласка у пензију.

У поређењу са другим свештенослужитељима тога времена, протопрезвитер Божидар се истицао узорном презвитерском марљивошћу и ванредном пастирском ревношћу. Доказ томе била је и његова редовна и озбиљна припрема за литургијску проповед. Паралелно са тим, поседовао је истанчан осећај за интелектуалну надградњу и гајио је изузетну љубав према књигама. Практичан показатељ таквог опредељења био је његов обичај посећивања бројних антикварница, у којима је трагао за старим књигама у циљу проширења своје личне библиотеке. Штавише, с обзиром да је био у пријатељским односима са професором Богословског факултета у Београду др Димитријем Димитријевићем (1907–1987) који је, поводом одржавања разних научних скупова, повремено путовао у иностранство, редовно му се обраћао са молбом за набавку одређених књига на страним језицима. У прилог томе треба напоменути да је о. Божидар поседовао *ad litteram* знање немачког и руског језика. Поред богословља, његову интелектуалну пажњу заокупљала је и

² О биографији и библиографији преподобног старца Симеона Поповића видети: *Живот и дјело прейодобног оца нашег Симеона Дајбабског. Сабрани списи прейодобног Симеона*, Цетиње: Светигора, Подгорица: Манастир Дајбабе 2004; протојереј Василије [Ивошевић], *Прейодобни стјарац Симеон из Дајбаба*, Цетиње 1991.

³ Протопрезвитер Божидар је, наиме, заступао мишљење да су личност и дело Доситеја Обрадовића криво протумачени и недовољно расветљени у нашим богословско-научним круговима. Према сведочанству његових потомака, марљиви свештенослужитељ је, готово у целости, написао помињану дисертацију. Такође, треба истаћи и то да је његова целокупна својеручно писана заоставштина сачувана, али да је, због оправданих разлога, у овоме случају нама остала недоступна.

област философије, при чему је посебно истицао значај мисли Николаја Александровича Берђајева (1874–1948).

Чак и пред крај овоземаљског живота, није престајао са читањем и писањем, што употпуњује његову биографску слику као хришћанина који је стрпљиво умножавао своје таланте у мери колико је то тада било могуће. Протопрезвитер Божидар престао се у Господу 24.10.2000. Свештенослужитељ, који је предстојао Заупокојеном службом над одром уснулог презвитера Цркве Божије и произнео беседу, био је његов познаник и пријатељ из Богословије у Рељеву — вечног спомена Архиепископ и Патријарх Павле Стојчевић (1914–2009).

2. Литургијска тематика у писаној заоставштини протопрезвитера Божидара Мијача

Упркос чињеници што писана заоставштина протопрезвитера Мијача до сада није била предмет озбиљног истраживања, делимична библиографија његових објављених чланака и приказа доступна је у чувеном двотомном делу протопрезвитера Бранка Цисаржа (1908–1982) под називом *Један век историјске шtamпе Српске Православне Цркве, Библиографски опис часописа и списова са прегледом и сдржајем свих радова објављених у њима од 1868–1970*, Том 1–2, А-М, М-Ш, Београд 1986. Наведеним библиографским описом, свакако, нису могли бити обухваћени студије и чланци које ће самопрегорни протопрезвитер објављивати све до 1997.

Вођени намером да, колико је могуће прегледније и прецизније, истакнемо значај литургијске тематике која је присутна у писаној заоставштини свештенослужитеља Божидара, сматрамо умесним да релевантне чланке и студије поделимо у неколико тематских целина. То су следеће целине: Богослужбени живот Српске Православне Цркве у 20. веку, Литургија речи, Литургија Тајне (Евхаристија) и Икона.

2.1. Богослужбени живот Српске Православне Цркве у 20. веку

Непосредно по успешном завршетку Православног богословског факултета у Београду, наш аутор ће објавити врло интересантан и кратак чланак под следећим насловом *Ушлицај покрета Хришћанске заједнице на парохијски живот*, у: Мисионар, година 20, број 9–10, септембар-октобар, Крагујевац (1940), 13–17. Куриозитет овога чланка огледа се, са једне стране, у ауторовој импресионираности постојањем и активностима чувеног „Богомољачког покрета“ (Православне Народне Хришћанске Заједнице),⁴ али и, са друге стране, у његовој критици тадашњег литургијског живота верујућих хришћана на овим просторима. Следствено томе, о. Божидар констатује да је тадашње време „изразито бездушно и безбожно“,⁵ како је црквени живот у парохији протицао у знаку равнодушности и верске учмалости, као и да се и даље живело преостатком духа прошлости, обреда и обичаја.⁶ Насу-

⁴ Појава и деловање „Богомољачког покрета“ у Српској Православној Цркви изискују озбиљно научно истраживање, чиме би били омогућени услови за квалитативнију оцену како узрока настанка таквога покрета (појавио се убрзо после завршетка Првог светског рата), тако и последица његовог постојања.

⁵ Божидар Мијач, *Ушлицај покрета Хришћанске заједнице на парохијски живот*, у: Мисионар, година 20, број 9–10, септембар-октобар, Крагујевац (1940), 13.

⁶ Сравни: Б. Мијач, нав. дело, 14.

прот томе, Покрет је, према његовом мишљењу, обогатио парохијски живот са више аспеката,⁷ међу којима се, са литургијичке тачке гледишта, издвајају: молитвеност — молитве се врше и у домовима и на другим местима,⁸ и исповест — чланови Покрета се истински исповедају и живо су свесни свога греха и греха уопште.⁹ Такође, нарочито је упечатљиво закључно ауторово уверење да ће се, са носиоцима Покрета, „обновити црквени живот и доћи спасење народу нашем, јер су они ваистину у тишини спремљени *за дан и час, за месец и годину*“.¹⁰

Мијачев чланак, који омогућава увид у стање богослужбеног живота у нашој Цркви после Другог светског рата, публикован је под називом *Бојослужење и свакидашњица*, у: Весник, Орган Савеза Удружења Православног свештенства ФНР Југославије, година XIV, број 320, Београд (15. октобар 1962), 3. Иако је написан у изузетно тегобном времену по живот Цркве на овим просторима, оно што плени јесте ауторова спремност да, истовремено, не прећуткује узроке очигледне стагнације литургијског живота и предочава начин на који би такво стање требало изменити. Међу узроцима назначеног стања ствари издаваја се *несхватњање* (односно: заборављање) суштине и карактера богослужења.¹¹ Аутор подсећа верујуће хришћане да богослужбени акт није изоловано-индивидуални однос између човека и Бога, већ се остварује у заједници са Христом и међу собом, што бива очигледно у Евхаристији.¹² Као пример који би требало следити у вези са тим, наводи се пракса древне Цркве овековечена у Делима апостолским. Штавише, имајући пред собом слику литургијског живота првих хришћана, протопрезвитер Божидар наглашава да је, у њиховом случају, граница између богослужбеног и свакидашњег била и формално избрисана, те је богослужење било унето у живот свакидашњице и срасло са њим, док су животни, социјално-економски и други односи добили богослужбено-благодатни карактер.¹³ Исто тако, аутор не пропушта да истакне да „хришћанско богослужење носи такође печат кеносиса (1 Кор 1, 27)“ и да „нема црквености која би се могла постићи изван богослужења“.¹⁴ Напослетку, пастирски савет о. Божидара, везано за однос између богослужбеног и свакидашњег живота хришћана, има у виду перспективу продужавања богослужења током целог живота у складу са речима апостола Павла: „Прославите Бога у телима својим и у душама својим“ (1 Кор 6, 20).

2.2. Литургија речи

Вишедеценијска полемика у вези са неопходношћу употребе српског језика као богослужбеног језика Српске Православне Цркве, била је повод за веома оштру Мијачеву реакцију која ће бити преточена у чланак *Народни језик у бојослужењу* (По-

⁷ Сравни: исто, 14.

⁸ Сравни: исто, 15.

⁹ Сравни: Б. Мијач, нав. дело, 15.

¹⁰ Исто, 17.

¹¹ Сравни: Божидар Мијач, *Бојослужење и свакидашњица*, у: Весник, Орган Савеза Удружења Православног свештенства ФНР Југославије, година XIV, број 320, Београд (15. октобар 1962), 3.

¹² Сравни: Б. Мијач, *Бојослужење и свакидашњица*, нав. дело, 3.

¹³ Сравни: исто, 3.

¹⁴ Исто, 3.

водом неких новијих мњења који ово осјоравају), у: Весник Орган Савеза Удружења Православног свештенства СФР Југославије, година XXII, број 504, Београд (15. јун 1970), 1–2. Премда је било приметно да, после одлуке Светог Архијерејског Сабора СПЦ из 1964. о постепеном увођењу српског језика у богослужење, постоје одређени проблеми у виду неукусних импровизација и разноврсних погрешака, поново су почели да се чују гласови *contra* богослужбене употребе српског језика. Протопрезвитер Божидар је био недвосмисленог мишљења како је „црквенословенски језик умногоме, изгубио своју праву богослужбену функционалност да посредује разумевању богослужбеног садржаја“, те да је „време да се изађе из црквенословенске учаурености и изолованости и богослужбено продре у народне масе“. ¹⁵ Сходно заступању мишљења о тзв. „сакралности црквенословенског језика“, аутор скреће пажњу да сакрализација језика представља сталну опасност од пада у пагански фетишизам, чиме језик може постати предмет незнабожачког поклоњења, као и да ниједан језик није толико профан да не би могао бити подобан за литургијску употребу. ¹⁶ Мијачев опис хришћана, који су индиферентни у погледу увођења српског језика као богослужбеног и чији је практични доживљај вере обичајност, лишена унутрашње доживљености и осведочења, ¹⁷ открива његов забринут утисак о тадашњем стању у парохијским заједницама. Он запажа да „не смемо, дакле, лепи и снажни, изражајни, српски језик препустити неправославнима и сектама, а ми се повући у златни музеј (за многе већ немуште) црквено словенштине“, ¹⁸ јер језик није копрена којом треба покрити текст Библије, већ медиј за његово откривање. ¹⁹ У складу са поменутиим запажањима, аутор је мишљења да „богослужење неће више моћи живети од лексичке инерције, већ мора наћи живе језичке облике да се приближи црквено искорењеним масама“, ²⁰ али и да народни језик у богослужењу није новотарија, него „спровођење у живот основног начела еванђелске делатности: да живи језик народа буде и његов богослужбени језик“. ²¹

С обзиром на чињеницу да је протопрезвитер Мијач придавао велики значај литургијској проповеди, није случајно што ће управо таква тема бити узрок настанка његовог чланка под насловом *Реч као Тајна /Кайихейски значај литургијске проповеди/*, у: Теолошки погледи, година XIV, број 1–3, Београд (1981), 35–45. Почетна ауторова мисао одређује ток целокупног чланка и алудира на његово поимање литургијске проповеди у контексту светотајинског живота Цркве. Он, наиме, наглашава да је „број тајни већи од класичног броја седам /који симболички представља пуноћу светотајинског дејства, али не исцрпљује све његове облике/, јер је, у ствари, тајна, пратајна, сам Г. Христос у своме делу спасења, које се ма-

¹⁵ Божидар Мијач, *Народни језик у бојослужењу (Поводом неких новијих мњења који ово осјоравају)*, у: Весник Орган Савеза Удружења Православног свештенства СФР Југославије, година XXII, број 504, Београд (15. јун 1970), 1

¹⁶ Сравни: Б. Мијач, *Народни језик у бојослужењу (Поводом неких новијих мњења који ово осјоравају)*, нав. дело, 1.

¹⁷ Сравни: исто, 2.

¹⁸ Исто, 2.

¹⁹ Сравни: исто, 2.

²⁰ Исто, 2.

²¹ Исто, 2.

нифестује у читавом црквеном животу²². Следствено томе, за њега нема никакве сумње да је сама проповед светотајински чин у сфери свештенослужења, што нарочито бива очигледно у Литургији, где је она њен конститутивни део.²³ Са друге стране, тадашња актуелна пракса литургијске проповеди налазила се у раскораку са изнетим тумачењем. Према Мијачевом запажању, проповед је литургијски занемарена и катихетски неефикасна, јер је, претежно, постала предмет интелектуалне обраде и етичко-нарративне спекулације, а не светотајински чин.²⁴ Један од формалних разлога таквога епилога јесте и пребацивање времена проповеди на место причастена, чиме је она изгубила своје органско место у склопу Литургије и постала ефемерна, богослужбена пракса.²⁵ Стога, аутор се недвосмислено опредељује у корист неопходности произношења литургијске проповеди, одмах по прочитаном еванђелском зачалу на Литургији. На тај начин, сабрани хришћани добијају благословену прилику да буду удеоничари и Тајне речи. Јер, еванђелска зачала која се на Литургији читају и из којих произилази проповед, и сама су, на основу Мијачевог мишљења, „ad litera, већ, потенцијално, реч Божија, али актуелно то постају тек у њој [Литургији], где онај исти Христос, који се у причешћу под видом хлеба и вина даје вернима и сједињује са њима, говори посредством Св. Духа свима који су се сабрали не изузимајући ни децу, и интегрално их поучава, будући при том жељу и потребу за даљим катихетским сазнањима“.²⁶

2.3. Литургија Тајне (Евхаристија)

Тема Евхаристије заузима нарочито место у писаној заоставштини протопрезвитера Божидара. Аспект остварења евхаристијске заједнице верних хришћана имплицирао је састављање и објављивање његовог чланка *Евхаристија као заједница*, у: Весник, Орган Главног Савеза Удружења Православног свештенства СФР Југославије, година XVII, број 402, Београд (15. марта 1966), 3. Аутор најпре алудира на кључни смисао Евхаристије, која је начин Христовог пребивања са нама и у нама, при чему нам се Он даје.²⁷ Исто тако, она се „активира у садашњости и успоставља један нови начин живота (I Кор. 11, 20–21; Рм. 12, 2), у коме нема подела на сакралну и профану сферу већ све, тоталитет егзистенције, носи сакраментални карактер и чини зону благодати“.²⁸ Упоредо са тим, проницљиви свештенослужитељ налази за сходно да један део чланка посвети добро познатој проблематици о достојности и недостојности оних који учествују у Евхаристији. Од причасника се, према неким теолошким мишљењима, најчешће, очекује испуњавање услова субјективне праведности и етичке чистоте.²⁹ Но, како исправно истиче ау-

²² Божидар Мијач, *Реч као Тајна /Катихетски значај литурџичке проповеди/*, у: Теолошки погледи, година XIV, број 1–3, Београд (1981), 35.

²³ Сравни: Б. Мијач, *Реч као Тајна /Катихетски значај литурџичке проповеди/*, нав. дело, 35.

²⁴ Сравни: Б. Мијач, *Реч као Тајна /Катихетски значај литурџичке проповеди/*, нав. дело, 44.

²⁵ Сравни: исто, 44–45.

²⁶ Исто, 45.

²⁷ Сравни: Божидар Мијач, *Евхаристија као заједница*, у: Весник, Орган Главног Савеза Удружења Православног свештенства СФР Југославије, година XVII, број 402, Београд (15. марта 1966), 3.

²⁸ Б. Мијач, *Евхаристија као заједница*, нав. дело, 3.

²⁹ Сравни: исто, 3.

тор, позив на Евхаристију је упућен управо грешном и подељеном свету ради сабирања деце Божије (Јн 11, 52),³⁰ јер се „не постаје претходно праведним да би се узело учешћа у заједници евхаристије — у том случају спасење и светост били би природна људска могућност (што би жртву Христову чинило излишном) — него се кроз учешће постиже праведност“.³¹ То, у сваком случају, не искључује лични осећај недостојности, што подразумева осећање и спознање сопствене несавршености и грешности пред Богом и тежњу за Божијом интервенцијом у делу спасења.³² Последице овакве разлике у мишљењима, везано за правилно разумевање неопходности евхаристијског удеоничарења хришћана, опомињу, према мишљењу аутора, и на „слабости теолошког схватања и, ео ипсо, црквене праксе на подручју сакраменталног живота“.³³

Одазивајући се на позив за учествовање на симпозиону посвећеном литургијској обновы, о. Божидар је остварио веома запажено усмено саопштење, које је касније публиковано под називом *Литургија — фактор обнове црквеног живота*, у: Теолошки погледи, година XIII, број 3, Београд (1980), 106–124. Његово полазиште за назначену тему састоји се у тврђењу да је Литургија као центар богослужења не само један од фактора обнове црквеног живота, него, свеобухватно посматрано, један једини.³⁴ Изражујући, на првоме месту, уочене разне формалистичке девијације које умањују литургијску обновитељску делотворност, као што су сувишна театралност и пренаглашени естетизам,³⁵ он примећује да се црквени живот, као и живот света, може обновити искључиво литургијски, али и да је неопходна обнова саме Литургије.³⁶ Баш због тога, аутор износи и конкретне предлоге у циљу пажљиве и поступне литургијске обнове. Први предлог тиче се разумљивости и приступачности Литургије, што се постиже разумљивим народним језиком, чиме се доприноси животворности и пријемчивости богослужбене преображајне моћи.³⁷ Наредни предлог се односи на активирање црквено-библијске проповеди, јер она припада мистерији Литургије,³⁸ док је трећи предлог природни корак у низу изнетих предлога и обухвата активно учешће верника у Литургији, то јест, не само припремање литургијских дарова већ, пре свега, примање тих дарова, слушање и прихватање онога што Бог кроз Литургију говори и пружа.³⁹ Наведеним предлозима о. Божидар додаје још два, који се тичу веронауке у Литургији и одговарајућег уређења храма. Литургија је, према Мијачу, „најбоља, а у извесном смислу и једина права веронаука“,⁴⁰ док у храму, као освећеном простору у коме се збива нео-

³⁰ Сравни: исто, 3.

³¹ Исто, 3.

³² Сравни: исто, 3.

³³ Б. Мијач, *Евхаристија као заједница*, нав. дело, 3.

³⁴ Божидар Мијач, *Литургија — фактор обнове црквеног живота*, у: Теолошки погледи, година XIII, број 3, Београд (1980), 111.

³⁵ Сравни: Б. Мијач, *Литургија — фактор обнове црквеног живота*, нав. дело, 114–115.

³⁶ Сравни: исто, 119.

³⁷ Сравни: исто, 119.

³⁸ Сравни: исто, 120.

³⁹ Сравни: исто 120.

⁴⁰ Исто, 120.

граничена литургијска драма обнове живота, „све треба да служи палингенесији (поновном рођењу, обнови у Богу)“.⁴¹ Ауторов закључни став заокружује све што је изложено мишљењем да је прави задатак и смисао Литургије у Цркви на земљи обнова црквеног живота, а преко тога и живота уопште, па и саме твари.⁴²

Есхатолошка природа Евхаристије била је неизоставна тематика у оквиру чувене Мијачеве студије *Есхатологија (Наука о последњим збивањима историје)*, Православље, Београд 1988. Како примећује аутор, Евхаристија је есхатолошка светковина и излажење из старог у нови еон којим отпочиње Парусија Господња.⁴³ Али, такав аспект, истовремено, не значи да је причешће Телом Христовим аутоматско обожење, нити неко нуминозно стање, а још мање пуко номинално означавање, већ да се сакраментална заједница са Христом актуелизира у свакидашњем животу, те да цео живот причесника поприма богослужбени карактер.⁴⁴ Поред тога, чињеница да Евхаристија, као светковина присуства Господњег, није само потсећање на некадашње присуство него и само то присуство,⁴⁵ не може заменити и надокнадити Парусију, која се са поуздањем очекује.⁴⁶ Штавише, спасење садашњости зависи од Доласка Сина Божијег, будући да, према о. Божидару, „права будућност света не лежи у процесу настајања и усавршавања из самог света, него, синергистички, из Божијег Есхатона, одакле се процес историје води у надисторију“.⁴⁷

2.4. Икона

Три године пре свога упокојења, неуморни протопрезвитер Мијач ће објавити књигу *Икона Светија Слика*, Партедон, Београд 1997. Објединивши текстове више предавања, одржаних на Православном народном универзитету у Београду,⁴⁸ и два чланка о иконама, публикована у Теолошким погледима,⁴⁹ аутор је имао намеру да, таквим издањем, одговори на изазове кризе иконопоштовања⁵⁰ и савремене секуларизације која води својеврсном иконоборству,⁵¹ али и да укаже на неопходност новог богословског тумачења иконопоштовања ношеног таласом литургијске обнове.⁵² Иако о. Божидар тумачи богослужбену функцију иконе, служећи се чином освећења иконе из Дополнителног требника,⁵³ његова пажљива опсерваци-

⁴¹ Исто, 120.

⁴² Сравни: исто, 121.

⁴³ Сравни: Божидар Мијач, *Есхатологија (Наука о последњим збивањима историје)*, Православље, Београд 1988, 67.

⁴⁴ Сравни: Б. Мијач, *Есхатологија (Наука о последњим збивањима историје)*, нав. дело, 67.

⁴⁵ Сравни: исто, 72.

⁴⁶ Сравни: исто, 73.

⁴⁷ Исто, 115.

⁴⁸ Сравни: Божидар Мијач, *Предговор*, у: *Икона Светија Слика*, Партедон, Београд 1997, 5.

⁴⁹ Ради се о следећим чланцима: *Функција иконе*, у: Теолошки погледи, година VII, број 1–2, Београд (1974), 66–76; и *Христолошки карактер иконе*, у: Теолошки погледи, година IX, број 3, Београд (1976), 165–177.

⁵⁰ Сравни: Б. Мијач, *Предговор*, у: *Икона Светија Слика*, нав. дело, 6.

⁵¹ Сравни: Б. Мијач, *Икона Светија Слика*, нав. дело, 13.

⁵² Сравни: исто, 14–15.

⁵³ Сравни: исто 109–112.

ја нарочито долази до изражаја у коментару да „личности и догађаји на иконама нису само подсећања на оно што је некада постојало или се збило, већ и својеврсна, сликовно-пластична презентација и садашњег њиховог збивања у срцу верника: јер се иконе не посматрају само у фантазији, него се и доживљавају у духу“.⁵⁴ Такође, излажући критици праксу уклањања икона са богослужбених места и указујући на разне манипулације са иконама (продаја и препродаја икона, изложбе, стављање у музеје и слично), аутор јасно предочава да икона, откинута од богослужења и места своје оперативности није компактна, као и да се она лишава димензије животворног дејства, једног од битних елемената саме своје свештене егзистенције.⁵⁵

3. Литургијски допринос протопрезвитера Божидара Мијача српској теологији у 20. веку

Наша досадашња истраживања у оквиру пројекта „Српска теологија у 20. веку — истраживачки проблеми и резултати“, имала су за циљ сагледавање литургијског доприноса оствареног од стране како професора Богословског факултета у Београду и других богословских институција, тако и појединих истакнутих архијереја наше Цркве. Али, у случају протопрезвитера Божидара Мијача, нашли смо се пред својеврсним изазовом који гласи: да ли је и у којој мери један такав изузетно образован и узоран парохијски свештеник могао допринети развоју литургијске науке на нашим просторима? После увида у његову писану заоставштину, посматрану кроз призму његовог свештенослужења у Цркви Христовој, уверени смо да и о. Божидар заузима значајно место међу онима који су се бавили проучавањем и развојем литургијских тема. С тим у вези, при изрицању оцене његовог литургијског доприноса српској богословској мисли 20. века, следићемо претходно изложени тематски распоред.

3.1. Богослужбени животи Српске Православне Цркве у 20. веку

Формирање и деловање тзв. „Богомољачког покрета“ оставило је дубокога трага у богослужбеном животу Српске Православне Цркве у 20. веку. Поменути покрет се брзо проширио на овдашњим просторима, иницирајући, између осталог, преиспитивање акутних проблема тадашњег богослужбеног живота наше Цркве, међу којима су се истицали: литургијски језик, улога лаика у богослужењу, постојећа пракса светотајинског живота, и др. Будући да је о. Божидар имао одређеног пастирског искуства у вези са животом богомољачких заједница, његова запажања изнета у поменутом чланку истичу добре стране деловања такве заједнице, али су, истовремено, намењена и као вид критике упућене како клиру тако и лаосу. Оно што је, судећи према Мијачевим ставовима, интересантно са литургијске тачке гледишта, јесте поражавајуће стање у коме се налазио дневни круг богослужења у Цркви, што бива надомештено богомољачким молитвеним сабирањима не само у домовима, него и на другим местима. Исто тако, велику пажњу изазивају истинске

⁵⁴ Исто, 117.

⁵⁵ Сравни: исто, 126.

исповести богомољаца, настојање чланова Покрета да савршавају молитве на говорном језику, као и уверење о. Божидара да ће обнова црквеног живота доћи са носиоцима Богомољачког покрета. Несумњиво, Мијачева спремност да отворено подржи деловање поменуте заједнице и истакне проблеме са којима се тада суочавао литургијски живот Цркве Христове на овим просторима, довољни су показатељи његовог опредељења за унапређење „правила молитве“ (*lex orandi*) и превазилажење постојећих проблема.

Тематика која је, од стране Мијача, актуелизована после завршетка Другог светског рата, био је изостанак богослужбеног односа хришћанина према свакидашњем животу. Иако је јавно изјашњавање тадашњег становника СФРЈ као православног хришћанина добијало негативну конотацију у друштву, протопрезвитер Божидар је сматрао да је узрок изостанка богослужбеног односа према свакидашњем животу несхватање суштине и карактера богослужења. Пример који би у том случају требало следити, он проналази у односу прве хришћанске заједнице у Јерусалиму према свакидашњици, описаном у Делима апостолским. Овакав његов став као да ставља до знања верујућим хришћанима да су свагда дужни да, ради милости Божије, дају телеса своја „у жртву живу, свету, угодну Богу“ (Рим 12, 1), што доноси преображај свакидашњице и познање „шта је добра и угодна и савршена воља Божија“ (Рим 12, 2). Неоспорно је да би, наведена Мијачева запажања, и данас била примењива на примерима надируће секуларизације богослужбеног живота наше Цркве.

3.2. Литургија речи

Полемика око постепеног увођења српског језика у богослужбени живот наше помесне Цркве, започета је још у периоду између два светска рата и трајала је током готово целог 20. века. Јасно се стављајући на страну оних који подржавају такву одлуку, протопрезвитер Божидар је, тим поводом, изнео своје мишљење писаним путем. Сudeћи по његовим ставовима, противници разумљивог литургијског језика налазили су се у опасности од „сакрализације црквенословенског језика“ и једностраности која може водити у „златни музеј црквенословенштине“. Аргументи уз помоћ којих Мијач разобличава овакве заблуде на трагу су својевремене апологије свете равноапостолне браће Кирила и Методија у корист литургијске употребе словенског језика, када су богослужбени језици на овим просторима били јелински и латински. Такође, од великог значаја је и Мијачев опис индиферентности знатног дела хришћана у погледу назначене полемике, чиме се, са једне стране, истичу есенцијални проблеми богослужбеног начина постојања човека у Цркви и, са друге стране, испољава тежња за превазилажењем такве погрешне праксе у складу са речима апостола Павла: „Јер ми нисмо као они многи који тргују ријечју Божијом, него из искрености, као од Бога, пред Богом, у Христу говоримо“ (2 Кор 2, 17).

Поимање литургијске проповеди као Тајне и дистанцирање о. Божидара од познатог богословског става о постојању само седам Светих тајни, убедљиво опишују ширину његових богословских хоризоната. Стојећи чврсто иза става да је место проповеди одмах по прочитаном еванђелском одељку на Литургији као приро-

дан наставак речи поуке,⁵⁶ свештенослужитељ Цркве Божије заговара повратак на стазе правилног разумевања Тајне речи, чији је неизоставан део проповед која тумачи Свето Писмо тачно и аутентично, сагласно тумачењу у Светом Духу, које јој је пружио црквено ерминевтичко предање.⁵⁷ Мијачево запажање о литургијској проповеди као Тајни, одраз је његове постојане утемељености на изворном предањском схватању читања и тумачења светописамских одељака, садржаном у изразу Блаженог Августина — „mensa Verbi Dei“ (трпеза речи Божије),⁵⁸ после чега сабрана заједница, примивши речи вечнога живота, приступа Трпези Тела и Крви Сина Божијег.

3.3. Литургија Тајне (Евхаристија)

Спремност о. Божидара да се ухвати у коштац са кључним проблемима праксе нередовног причешћивања верујућих хришћана, пројављује висок степен његове пастирске одговорности за дело свештенослужења које му је поверено. Редовно присутна аргументација о достојности и недостојности причасника бива, од стране Мијача, показана неукорењеном и неоправданом у контексту остварења Христове жртве, о чему и сам Спаситељ говори: „...Заиста, заиста вам кажем: ако не једете тијело Сина Човјечијега и не пијете крви његове, немате живота у себи“ (Јн 6, 53). Без икакве сумње, то никако не доводи у питање осећај личне недостојности свакога хришћанина (ср. 1 Кор 11, 27–30), али искључиво инсистирање на недостојности, према исправном Мијачевом утиску, открива и тренутно стање светотајинске теорије и праксе у Цркви.

Позитивне реакције протопрезвитера Божидара на процес литургијске обнове у нашој помесној Цркви, биле су непобитан показатељ његовог истанчаног осећаја неопходности унапређења богослужбеног живота хришћана. Изнети Мијачеви предлози, намењени лучоношама поменути обнове, били су својеврсна сублимација његових претходних размишљања и утисака о стању литургијског живота у Српској Православној Цркви. Штавише, сви поседују једну референтну тачку — Евхаристију. Стога, његов низ креће се од разумљивог литургијског језика, преко проповеди произнете после светописамских читања, наставља се припремањем евхаристијских дарова и примањем Тела и Крви Господњег, те се продужава мистагошким поукама намењеним деци и завршава се позивом на одговарајуће уређење места литургијског сабрања. Поменути предлози о. Божидара нису ништа друго до неизбрисиви трагови његовог опредељења за „благообразно и истрајно служење Господу, у сабраности“ (ср. 1 Кор 7, 35).

Недовољно познавање есхатолошких перспектива Литургије међу верујућим хришћанима, био је, више него убедљив разлог за Мијача, да приступи објашњењу такве тематике. Призваност хришћанскога рода на будно ишчекивање да-

⁵⁶ Сравни: Јоанис Фундулис, *Литургија I, Увод у Свето бојослужење*, Епархијски управни одбор Епархије жичке, Краљево 2004, 188.

⁵⁷ Сравни: Јован Фундулис, *Црквено проповедничтво, почетак, циљ, значење и карактеристике*, у: Видослов, *Саборник Епархије захумско-херцеговачке и приморске, Преображењски број 51, година 17, Манастир Тврдош — Требиње (2010)*, 46.

⁵⁸ Сравни: Б. Мијач, *Литургија — фактор обнове црквеног живота*, нав. дело, 110.

на и часа у који ће доћи Син Човечији (ср. Мт 25, 13) и омогућено евхаристијско удеоничарење у доласку Новог Еона, према неоспорном поимању о. Божидара, усмерава причасника ка непрестаном грађењу богослужбеног односа према свему створеноме. Само захваљујући благодатној сарадњи (суделовању) служитеља Новог Завета (2 Кор 3, 6) са Возглавитељем онога што је на небу и онога што је на земљи (ср. Еф 1, 10), бива остварено спасење целокупне творевине. Таквим богословским ставовима протопрезвитер Мијач показује доследност библијско-светоотачком поимању есхатолошких димензија Евхаристије и богослужбено одговорност за спасење света.

3.4. Икона

Незауостављиви процес више пута помињане литургијске обнове, надахнуо је протопрезвитера Божидара да, током своје писане делатности, допринесе преиспитивању теме богослужбене функције иконе. Прецизно уочавајући својеврсне обресе деиконизације и искушења погрешног, секуларизованог разумевања иконе, он сагледава икону, не само на основу поретка освећења иконе из Дополнителног требника (што ипак, није најбоље решење),⁵⁹ него и из угла богослужбене атмосфере, захваљујући чему није далеко од изворног приступа поимању иконе — перспективи Литургије као иконе Царства Божијег. Управо у контексту „времена и простора Евхаристије“ сваки живопис и свака икона налазе свој смисао као видљиве речи (*verba visibilia*) Царства „које долази у сили“.

Закључак

У свештеном низу личности, које су, сходно благодатним даровима и животним околностима, предано и минуциозно на српском језику сагледавали теоретску и практичну димензију служења „у Духу и истини“ (Јн 4, 23–24) у 20. веку, нашао се, сасвим оправдано, протопрезвитер Божидар Мијач. Без обзира на чињеницу што никада није био предавач нити у једној богословској институцији, његово одговорно и примерно пастирско служење, праћено непрестаним богословско-интелектуалним усавршавањем, било је чврста подлога за његов несебичан допринос на пољу развоја литургије на нашим просторима.

Целокупан ток његовог плодносног удеоничарења у унапређењу „словесне службе“ (Рим 12, 1) могао би бити сагледан из перспективе „атмосфере и простора“ Тајне над тајнама — Божанствене Литургије. Јер, сходно његовој писаној заоставштини, стиче се утисак да га је, готово свака литургијска тематика, усмеравала Евхаристији: неопходност увођења српског језика као литургијског језика наше помесне Цркве, повратак на изворно место литургијске беседе, припремање евхаристијских дарова и причешћивање хришћана Телом и Крвљу Богочовека Исуса Христа, мистагоска катихеза упућена свима вернима и деци, долично живопи-

⁵⁹ Према добро поткрепљеним сведочанствима чувеног православног литургичара Јована Фундулиса (1927–2007), познато је да се „иконе и свети сасуди не освећују посебним свештеним радњама нити се помазују светим миром, а последовања која постоје у појединим Требницима новијег су датума и настала су под западним утицајем“. Јер, „свети предмети се освећују њиховом употребом на богослужењу“. Видети: Ј. Фундулис, *Литурјика I, Увод у Свешто бојослужење*, нав. дело, 39.

сање и уређење места молитвеног сабрања новог Израиља, као и преиспитивање богослужбене улоге иконе. На основу наведених тема, очигледно је да је ћутљиви и скромни протопрезвитер Тела Христовог, (не)свесно, био значајна потпора заговорницима надолазеће литургијске обнове.

Коначно, у диптисима заслужних и знаменитих савршитеља и истраживача литургијског живота Заручнице Христове на нашим просторима у 20. веку, заувек ће остати упамћено и име протопрезвитера Божицара Мијача.